

СРПСКА НАРОДНА НОШЊА – ИДЕНТИТЕТСКА МАТРИЦА БУДУЋИХ УЧИТЕЉА И ВАСПИТАЧА

Данијела Н. Василијевић*

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет, Ужице

Жана П. Бојовић*

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет, Ужице

Данијела М. Судзиловски*

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет, Ужице

АПСТРАКТ

Полазећи од теоријских опсервација проблема истраживања базираних на испитивањима вредносних оријентација младих, будућих учитеља и васпитача, као и критичком читању студија о националном идентитету и његовом значају у време сучељавања глобализма и антиглобализма, дефинисан је проблем истраживања: да ли будући учитељи и васпитачи препознају српску народну ношњу. У дескриптивном истраживању, применом технике анкетирања на узорку од 184 студената Педагошког факултета у Ужицу, испитани су: (1) успешност идентификације српске народне ношње без геопрдикције; (2) успешност идентификације српске народне ношње са назначеним географским пореклом; (3) постојање статистички значајне разлике у успешности процене студената (задатак 1 и 2) у односу на студијски смер, годину студија, успех и похађање фолклорних секција. Налази су показали да будући учитељи и васпитачи немају довољно сазнања о српској народној ношњи, односно да је тешко екстензивно идентификују. Значај истраживања треба тумачити у контексту разумевања потенцијалне снаге факултета за образовање учитеља и васпитача за неговање националног идентитета, на примарном и секундарном нивоу.

Кључне речи

национални идентитет, нематеријално културно наслеђе, образовање, оријентација младих, учитељски факултети.

* d.vasiljevic123@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4572-0397>

* bojovic@pfu.kg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-4156-9426>

* sudzilovski@pfu.kg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0003-3772-9455>

Увод

Идеја глобализације несумњиво мења реалност у свим аспектима људског деловања (технологија, економија, комуникације, образовање...), али мења и вредносне системе, културну оријентацију (Bojović, 2017; Cohen i Kennedy, 2000; Čičkarić, 2011; Held, 2003; Korenčić i Šajković, 2002; Petrovska i Miljković, 2024; Tramošljanin, 2010; Vukadinović, 2012), идентитетску самоспознају и појединца и групе. Уколико је разлика између корпуса универзалних, споља наметнутих вредности и глокализацијских и индивидуалних вредности већа, утолико је њихов сусрет деликатнији и трауматичнији како за појединца тако и за нацију, друштво у целини. Овакве промене, настале у релативно кратком времену неретко изазивају напетост, конфузију, „кризе” вредносних система, које последично воде ка хаотичности. У условима несређености специфичних вредности којима припадају, последице трпе и образовне и националне вредности. У таквим условима не уочава се јасна вредносна хијерархија. У циљу изналажења вредносних „упоришних тачака” (Hoblaj, 2005), млади стварају властити систем вредности, који представља вредносну оријентацију или њену назнаку која је друштвено очекивана, и која неретко иманентно подразумева вишеслојни идентитет, али има и конфузни идентитетски карактер. У прилог томе је истраживање вредносних оријентација учитеља централне и западне Србије (Војовић и сар., 2022), где испитаници у први план постављају породичне вредности, поштен и одговоран однос према себи и другима, али и очување отвореног ума, самоконтроле и позитивних професионалних амбиција. Националне вредности су на дну листе вредносних оријентација. Матрица личносних вредносних тежњи учитеља временом може да постане и егземплар норми, идеала, уверења, животних начела њихових будућих ученика.

Будући да су и инструменталне и терминалне вредности променљивог карактера (Rokeach, 1973), да се њихово позиционирање мења у складу са актуелним друштвеним, политичким и економским утицајима, да су међусобно условљене и да као такве опредељују и карактер професионалног деловања појединца (Alas & Edwards, 2013; Romstein i Staković, 2017), а тиме и учитеља и васпитача, јасно је да се на њих може споља утицати у складу са националним тежњама.

Још у XIX веку постало је јасно да школа има функцију преношења и афирмације националних наратива и осећања (Smit, 1991), те да у том смислу има незаменљиву улогу, будући да је национални идентитет упоришна егзистенцијална тачка државности. Реч је не само о образовном дискурсу, усвајању чињеница и генерализација о идентитету већ и васпитном, где школе преузимају важну улогу у формирању афективног односа према себству, колективизму, нацији. Идеолошка опредељења су у великој мери уграђена у актуелне образовне политике на формалном и суштинском плану, које даље опредељују однос ученика као индивидуе, а самим тим и будућег друштва према влашћом, националном идентитету, као и према глобализацији и глокализацији.

У условима стварања ентитета без политичких, економских, културолошких, образовних, националних граница актуализују се питања оријентисана на преиспитивање конструкције и коконструкције националног и европског идентитета (Vasiljević, 2015; Čičak i Žuškić, 2013; Kamenov, Jelić, Huić, Franceško, Mihić, 2006; Mihić, 2009) посредством образовања (Vasiljević, 2023; Tormey 2006). Отуда и бројна истраживања усмерена на испитивање садржаја образовних ресурса. Наиме, показало се да наставни програми који носе обележје патриотског васпитања развијају осећај поноса, поштовања државних и националних интереса, који се постављају изнад личносних (Barrett & Davis, 2008; Pöllmann, 2008; Rapoport, 2009). С друге стране, критичко васпитање уграђено у образовне садржаје гради критички однос према националној прошлости и садашњости истичући у први план универзалне демократске вредности изнад националних и персоналних вредности (Rapoport, 2009; Tartakovsky, 2011). Анализа наших уџбеника је показала да преовладава критички однос према националним садржајима; да су садржаји од националног значаја минорно заступљени, без израженог патриотског односа према ученим садржајима; забележена је дисонантност у третирању и димензионирању националних појмова, без јасно назначене динамике, системског приступа и развојности (Vasiljević i sar., 2021a; Vasiljević i sar., 2021b; Vasiljević i sar., 2022; Vasiljević 2023; Sudzilovski i sar., 2023). Ученици млађих разреда основне школе су заинтересовани за традиционалну културу (Aksić, 2023), „због високих естетских и етичких вредности народна традиција мора имати приоритетно место у савременом васпитнообразовном систему Србије” (Pavlović i Cicović Sarajlić, 2013: 277); потребно им је понудити нове начине представљања народне традиције усклађене са потребама „alpha” генерације (рођени од 2010. године), идентитет градити на визуелном употпуњавању појма на разноврсним репрезентативним примерима (Pavlović i Cicović Sarajlić, 2014: 144). На који начин и у којој мери ће то бити и остварено зависи од спремности и компетенција (будућих) учитеља и васпитача. Међутим, ти будући учитељи и васпитачи се данас налазе и у средњим школама. А истраживања показују да је њихово познавање нематеријалног културног наслеђа на веома ниском нивоу. Полазећи од препорука УНЕСКО-а о едукацији младих везаној за значај културног наслеђа, 2019. године спроведено је истраживање о познавању и очувању нематеријалног културног наслеђа. Узорак су чинили млади у Србији и дијаспори (66), и то: чланови културно-уметничких друштава (Зрењанин, Ужице, Ниш, Краљево), балетске школе (Нови Сад) и трећа генерација српских ученика у Паризу, Бечу и Калгарију. Анализа резултата је показала да је знање младих о нематеријалном културном наслеђу на ниском нивоу, али да желе више да сазнају о народној традицији (Antoniјевић, Rašić, Banić, 2020), што је било очекивано сходно њиховом интересном опредељењу.

Српска народна ношња као егземпар националног идентитета значајно је нематеријално културно наслеђе, чије „ишчитавање” доприноси бољем разумевању геополитичких односа кроз историју на простору земаља региона, демографије, миграција становништва, културолошких утицаја; она указује на различите функције и значења: заштита, порекло, статусно обележје, родну,

старосну, религијску припадност, обредну функцију, има естетску, уметничку вредност; говори о географској припадности, расположивим ресурсима, климатским обележјима насељаваног поднебља, радним опредељењима (сточари, занатлије...), о нивоу развоја технолошке културе становништва, знањима, умећу, искуству, креативности, специфичностима (Tomić, 2014; Vasilijević i Sudzilovski, 2024; Vujačić, 2014), разноликостима, богатству народне ношње (Bjeladinović, 2011), могућности, спремности и отворености за друге културолошке утицаје. Народна ношња као таква постаје значајан педагошки ресурс и потенцијал на различитим нивоима образовања, укључујући и академски дискурс.

Знања о специфичности, разноврсности и богатству народне ношње указују на постојање свести о важности идентитетских обележја и „истовремено шире дискурс критичко-конструктивног сагледавања колективног себства у актуелном тренутку” (Vasilijević i Sudzilovski, 2024). Сам термин *народна ношња* подразумева начин одевања народа; односи се на одећу претежно сеоског становништва, костиме (Rihtman, 1976: 114) из друге половине XIX и XX века (Бјеладиновић 1980: 75). У народу позната као ру(х)о, руво или роба, традиционална одећа је настала у заједници и првобитно за потребе заједнице. Израђивана у кућној радиности од природних материјала, показатељ је креативних потенцијала и умећа њених ствараоца. Отуда има и изузетну уметничку и естетску вредност. Ова „редовна одећа” (Bušić, 2014: 57) односи се на свакодневну, али и пригодну, свечану одећу, разне одевне комбинације; пројектује функцију, намену, значења, симболику. Истовремено, одраз је комплексних историјских, политичких, културолошких, друштвено-економских, природно-географских и климатских утицаја, али је и незаобилазан персонални идентитетски симбол (Bjeladinović, 1980: 81); одраз је персоналног, али и колективног идентитета (припадност мањој или већој заједници, социјалном миљеу, сталезу, конфесији, регији, етносу, нацији).

Временом, традиционални начин одевања постепено се напушта изласком из традиционалних сеоских заједница аграрно-сточарског типа и променом начина живота. Почетком XIX века у Србији се носила сеоска ношња упоредо са турско-оријенталном. Српска грађанска ношња јавља се педесетак година касније, захваљујући новим економским приликама и отворењем утицају других култура, с тим што се динамика и карактер тих промена разликовао у временском, просторном и класном дискурсу (Jovanović, 1980: 109). Као последица утицаја градске културе, али и индустријског просперитета крајем XIX и током XX века, традиционална одећа је израђивана од нових материјала индустријског типа. Код нас је то посебно видљиво у Војводини, где је традиционална одећа већ с краја XIX века, претежно код занатлија или у сеоским кројачницама, израђивана од индустријских материјала, уз адаптирање потребама припадајуће заједнице (Radisavljević, 2022). Овакав тип традиционалне одеће се назива и „нови слој” (Bušić, 2014: 57).

Традиционална одећа сеоског, па чак и дела градског становништва, имала је интерну демонстративно-појавну намену све до XIX века, када захва-

љујући развоју туризма и формирању националних држава добија и екстерни значај – усмерена је ка посматрачу (Bauzinger, 2002).

Напуштање традиционалне одеће/ношње прати појава *националног костима*. За разлику од традиционалне одеће/ношње, костим је углавном непроменљив, има препознатљив облик и најчешће је стандардизован на основу егземплара музејских експоната или „формирањем препознатљивих варијанти ношње инспирисане понуђеним репертоаром традиционалне одеће која је још увек у употреби” (Radisavljević, 2022: 107; Radisavljević, 2009: 160).

Током XX и с почетка XXI века српска народна ношња се углавном јавља у форми стилизованог националног костима, неретко губећи на аутентичности. Најчешће их креирају елите (више друштвене класе) у циљу „приближавања сеоској групи ношењем идеализованог костима” (Radisavljević, 2022). Костим постаје репрезент, идентитетски маркер на различитим манифестацијама од државног, конфесионалног или пак породичног значаја, са основном функцијом истицања идентитета припадајуће заједнице (Skov & Riegels Melchior, 2008). Међутим, и као таква, ношња јесте носилац идентитетских порука о припадности, пореклу, одевном изгледу предака, њиховом умећу, специфичности израде одеће (сеоски производ), културном наслеђу и потенцијалу, али с друге стране, она је и „покретач” националних осећања, афективног и конативног односа према идентитету. Једино у том контексту треба „посматрати, валоризовати и тумачити савремену употребу народних ношњи у различитим приликама (фоклорна сценска примена, манифестације) и приватне природе (одевање у одређеним животним приликама, нпр. крштење, венчање, сахрана), као и у њеним различитим могућим функцијама (идентитетским, уметничким, политичким, забављачким, туристичким)” (Бушић, 2014: 171). Отуда фоклорна друштва имају важну улогу у промоцији српске народне традиције, културне баштине у целини и профилисању младих нараштаја у правцу идентитетске самоспознаје. Добрим делом преузимају одговорност и за стандардизацију националног костима и његових варијетета (Rihtman Auguštin, 1979).

Стандардизација националног костима јесте посебан изазов не само у Србији, већ и простору земаља региона који насељава или је насељавао српски живаљ, будући да захтева етнички, национални, културни, конфесионални, социјални и регионални консензус. Сложени и турбулентни друштвено-политички и историјски процеси утицали су на променљивост административних граница, које последично нису могле суштински раздвојити народну традицију и културу. Међутим, формално јесу. Неретко, не консултујући струку, политички, медијски, образовни актери земаља региона неодговорно детерминишу идентитетску матрицу младих, који најчешће не виде корене своје традиције ван административних граница властите земље. То је био кључни разлог због којег смо се определили за предмет истраживања. Одређење и типолошка класификација народних ношњи грађена на критеријуму етничке структуре и порекла становништва, као и принципу припадности културно-географских региона (Bjeladinvić, 1980, Jovanović 1979), кључна је за разумевање опсега и досега појма *српска народна ношња*.

Узевши у обзир наведено, може се констатовати да је појам (*српска*) *народна ношња* сложен, слојевит, развојан, вишесзначан и тесно повезан са надређеним појмом *идентитета*. Како би његова функција у образовном дискурсу била суштинска, а не формална, декоративна, потребно је да образовни систем на свим нивоима образовања да одговор на питање како градити назначени појам на когнитивном, афективном и конативном плану. У том контексту будући учитељи и васпитачи имају незаменљиву улогу. Отуда је њихово перципирање елемената националног идентитета од суштинске важности за креирање правилних представа и појмова на раном узрасту.

На Генералној конференцији УНЕСКО-а (2003) донета је *Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа*, којом се, између осталог, утврђује потреба за јачањем свести младих о очувању и неговању нематеријалног културног наслеђа, будући да су они кључни интеграциони фактор на релацији прошлост – садашњост – будућност. *Конвенцијом* се подвлачи да је „свака држава уговорница дужна да свим одговарајућим средствима обезбеди препознавање, поштовање и вредновање нематеријалног културног наслеђа у друштву, нарочито кроз образовне, информативне и програме за подизање свести, намењене јавности, а нарочито младим људима” (UNESCO, 2003, чл. 14). Један од циљева односи се и на професионално оспособљавање младих и могућност запошљавања у домену заштите нематеријалног културног наслеђа. Иако се приоритетно не мисли на просветне раднике, ми смо управо овде видели потенцијале факултета за образовање будућих просветних радника у погледу развоја свести о чувању и неговању нематеријалног културног наслеђа и националног идентитета у складу са националном стратегијом РС (*Strategija razvoja kulture Republike Srbije od 2020. do 2029. godine*).

Међутим, пројектована и актуелна образовна стварност су данас, две деценије након усвајања *Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа*, у значајном раскорак, што је у великој мери у сагласју са оценама критичара овог пројекта (Hameršak, 2016; Hameršak i Pleše, 2013). Остаје отворено питање да ли су назначени циљеви декларативне или суштинске природе и да ли су кључни актери на прави начин искористили њихове потенцијале. Народни идентитет није неуништив, посебно је осетљив на неодговорне и неопрезне реформе (високог) школства, као и „релативизирање карактера знања која се препоручују на усвајање” (Petrović, 2019: 143). Има мишљења да је данашњи универзитет у кризи, будући да су садржаји доступни сада и на сваком месту са упитном валидношћу и статусом, али и због кризе националног идентитета и недостатка историјских сазнања о бивствовању (Petrović, 2019). Има мишљења да су болоњске реформе подредиле образовање тржишту рада захтевајући строгу рационализацију и ужестручну оријентацију, раздвајајући образовање на академском нивоу од процеса васпитања, света културе и хуманистичких вредности, и мишљења која указују на помањање садржаја кључних за развој индивидуалних и колективних идентитета. У том смислу треба планирати будуће реформе универзитета, док би факултети друштвено-хуманистичке оријентације, а посебно факултети за образовање учитеља и васпитача, који су у

нешто повољнијем положају, у садржајном смислу требало да реформишу студијске програме (Bazić и Anđelković, 2011).

Пристап проблему истраживања

Полазну платформу за дефинисање проблема истраживања чинила су опречна теоријско-истраживачка полазишта о утицају глобализације на национални идентитет. Неки аутори у први план постављају негативне ефекте глобализације, сматрајући да се овим подрива национални идентитет, а афирмише космополитизам (Vasiljević, 2015); Има мишљења да глобализација снажи национална осећања (Sakač, Štrangarić, Marković, 2017), али и да је могуће формирати вишеструке идентитете са могућношћу ситуационог прилагођавања (Čičak i Žuškić, 2013; Kamenov et al., 2006; Stoica, 2016).

Дакле, определили смо се за испитивање назначене теме ако се узме у обзир то да су национална осећања младих, будућих учитеља и васпитача на дну листе вредносних оријентација и да програмски садржаји првог и другог циклуса основног образовања нису у довољној мери оснажени афективним односом према нацији, а да постоји потреба деце за изучавањем ових садржаја, те да програмски концепти факултетâ за образовање учитеља и васпитача у односу на раније програме оскудевају садржајима од националног значаја, као и да идентитетска матрица (будућих) учитеља и васпитача у Србији има обележје вишеструког идентитета, најчешће конфузног дуалног идентитета (Војовић и сар., 2015; Војовић и сар., 2022)

Да би школа могла адекватно да одговори на изазове савременог доба, потребно је на темељима националне стратегије сагледати актуелно стање, проблеме и изазове са којима се сусреће. У том смислу, испитивање будућих учитеља и васпитача даће одговор на истраживачко питање: Како будући просветни кадар Србије, реализатор образовних политика у будућности, перципира национални идентитет на примеру познавања српских народних ношњи? На овај начин индиректно се дају одговори на питање колико млади познају разнолику културну баштину, распрострањеност, богатство и вишеслојност идентитетског обележја, њихово порекло, значење, симболику и важност. Добијени одговори послужиће као полазна основа за разматрање изазова и могућности заштите и неговања националног и културног идентитета (Cvetković, 2002; Dimitrijević, 2013; Kõroglu & Elban, 2020) на ширем образовном плану.

Српска народна ношња препозната је као егземплар националног идентитета и послужила је за дефинисање проблема истраживања: да ли будући учитељи и васпитачи препознају српску народну ношњу, односно да ли је њихова идентификацијска самоспознаја декларативног, формалног или есенцијалног, суштинског карактера?

Полазећи од циља истраживања: *Испитати да ли млади, будући учитељи и васпитачи перципирају (препознају) српску народну ношњу у контексту идентитетске самоспознаје*, дефинисани су и задаци истраживања: (1) испи-

тати успешност идентификације српске народне ношње без геопретдикије; (2) испитати успешност идентификације српске народне ношње са назначеним географским пореклом; (3) установити статистички значајне разлике у проценама и ставовима будућих учитеља и васпитача (задатак 1 и 2) у односу на независне варијабле истраживања (студијски смер, година студија, успех студената и похађање фолклорне секције).

Трансферзално истраживање је реализовано на стратификованом, намерном и репрезентативном узорку од 184 студената. Популацију чине студенти Педагошког факултета у Ужицу у академској 2023/24. години.

Табела 1. Структура узорка ($N = 184$)

Независне варијабле	Модалитети	f	%
Година студија	Прва	66	35,90
	Друга	43	23,40
	Трећа	31	16,80
	Четврта	44	23,90
Смер	Учитељ	73	39,70
	Васпитач	111	60,30
	Исподпросечан	48	26,10
Успех	Просечан	81	44
	Изнадпросечан	55	29,90
Члан КУД-а	Да	9	4,90
	Не	173	95,10

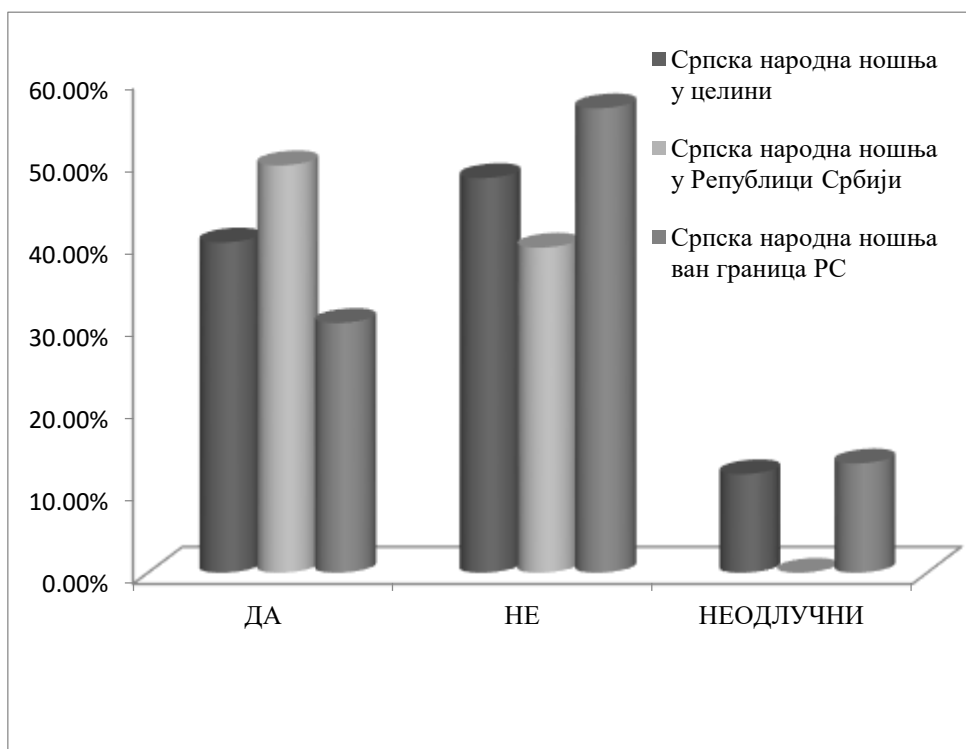
Истраживање је реализовано техником анкетирања. Анкетни упитник је употпуњен сликовним приказима како српске народне ношње са простора земаља региона, тако и народне ношње неких европских земаља. Студентима је представљено 49 фотографија (на једној фотографији је пар мушке и женске народне ношње), од којих је на 43 фотографије приказана српска народна ношња, и то 21 са подручја државе Србије (западна Србија, источна Србија, јужна Србија, југоисточна Србија, централна Србија, Војводина, Косово и Метохија – по три) и 22 са подручја Републике Словеније, Републике Хрватске, Федерације БиХ, Републике Српске, Републике Северне Македоније, Црне Горе¹.

Статистичка обрада података и провера статистичке значајности добијених налаза извршена је применом СПСС софтверског пакета применом Ман–Витнијевог У-теста и једнофакторске униваријантне анализе варијансе (ANOVA).

¹ Избор и класификација селектованих географских подручја су усклађени са приказима српске народне ношње у књизи *Народне ношње Срба* (Terzić, 2021); избор фотографија у оквиру назначеног геоподручја је случајан, ненамеран.

Интерпретација резултата истраживања

Успешност идентификације српске народне ношње без геопредикције. Гледано у целини, студенти, будући учитељи и васпитачи правилно су идентификовали две петине или 40,11% приказаних садржаја који се односе на српску народну ношњу². Нешто мање од половине или 47,90% је негативно детерминисано, док је неодлучних по овом питању 11,99%.

Графикон 1. Успешност идентификације српске народне ношње без геопредикције

Будући учитељи и васпитачи успевају да правилно идентификују тек половину или 49,43% приказаних фотографија СНН са простора Републике Србије; близу две петине испитаних или 39,49% сматра да приказана народна ношња

² Приликом интерпретације, за синтагму „српска народна ношња” користиће се скраћеница СНН.

није национална, док је неопредељених и даље једна десетина (11,08%). Када је реч о СНН ван граница Републике Србије, тек једна трећина (30,37%) студената успева да је успешно идентификује, више од половине сматра да приказана народна ношња не припада српској културној баштини, док се нешто изнад једне десетине не опредељује по овом питању (13,30%).

Даља анализа је показала да студенти најуспешније препознају СНН из Републике Србије, и то на првом месту из источне Србије (72,46%), следи јужна Србија (70,29%), потом централна Србија (59,78%), на четвртој позицији је западна Србија (54,34%), на петој југоисточна Србија (51,81%). Само једна петина студената препознаје СНН са Косова и Метохије (19,02%) и Војводине (18,12%).

Највише негативних одговора припало је СНН са територије Војводине (72,28%) и Косова и Метохије (70,65%), а најмање источној Србији (17,94%). Највише неопредељених ставова забележено је приликом идентификације СНН из југоисточне Србије (14,31%).

Поразнији резултати се добијају анализом одговора који се односе на просторе бивше Југославије. У том смислу, најбољу позицију заузима Република Северна Македонија (38,31%), потом Федерација БиХ (34,46%), Република Хрватска (30,98%), Република Словенија (28,81%). На зачељу су Република Српска (26,01%) и Црна Гора (22,83%).

Негативни одговори доминирају приликом идентификације СНН из Црне Горе (70,65%), потом Републике Српске (58,38%), Републике Словеније (58,15%), Републике Хрватске (54,78%), Федерације БиХ (52,17%) и на крају Републике Северне Македоније (51,36%). Највише несигурних је у категорији идентификације СНН из Републике Српске (15,61%).

Разлике у успешности студената у идентификацији СНН у зависности од уписаног студијског смера и чланства у КУД-у испитиване су Ман–Витнијевим У-тестом и према израчунатим медијанама.

Табела 2. Студијски смер и успешност препознавања српске народне ношње

Варијабла	Група	F	Средњи ранг	Md	U	Z	P
Српска народна ношња	учитељи	73	91,73	85	3995	-0,160	0,873
	васпитачи	111	93,01	86			

Подаци показују (Табела 2) да није утврђена статистички значајна разлика у успешности идентификације СНН на посматраним сликама од стране

студената у зависности од студијског програма који су уписали ($p = 0,873$), што показују и приближне вредности израчунатог средњег ранга и медијана.

Табела 3. Чланство у КУД-у и успешност препознавања српске народне ношње

Варијабла	Група		Средњи ранг	Md	U	Z	p
Српска народна ношња	члан КУД-а	9	64,89	80	539	-1,596	0,111
	није члан КУД-а	175	93,92	86			

Анализом разлика у успешности идентификације СНН у зависности од чланства студената у КУД-у, утврђено је да не постоји статистички значајна разлика ($p = 0,111$), без обзира што се према израчунатом средњем рангу и медијанама уочава да су у проценама успешнији били студенти који нису чланови КУД-а (Табела 3). Овакви резултати су разумљиви из више разлога.

С једне стране, према чланству у КУД-у постоји неуједначеност категорија узорка, јер је само 9 студената који су чланови КУД-а у односу на 175 студената који то нису. С друге стране, чланство у КУД-у не мора нужно да претпостави и до-датна сазнања о изгледу СНН, уколико је акценат искључиво на кореографији и игровним активностима; односно, уколико је изостала студиозна припрема играча у погледу важности, порекла, значења, географске и националне припадности народне ношње коју носе приликом јавних наступа. Сама чињеница да је свега 9 од 184 студента стицало искуство у КУД-у је забрињавајућа када је у питању однос према националној традицији.

Разлике у успешности идентификације СНН од стране студената у зависности од уписане године студија испитиване су једнофакторском униваријантном анализом варијансе (ANOVA).

Табела 4. Уписана година студија и успешност препознавања српске народне ношње

	Збир квадрата	Df	Средњи скор	F	P
Унутар групе	113,903	3	37,968	0,267	0,849
Између група	25590,700	180	142,171		
Укупно:	25704,603	183			

Није утврђена статистички значајна разлика у резултатима четири групе студената према уписаној години студија у њиховој успешности препознавања СНН на посматраним сликама: $F(3,180) = 0,267$, $p = 0,849$ (Табела 4).

Студенти различитих година студија се не разликују у погледу категоризација понуђених слика.

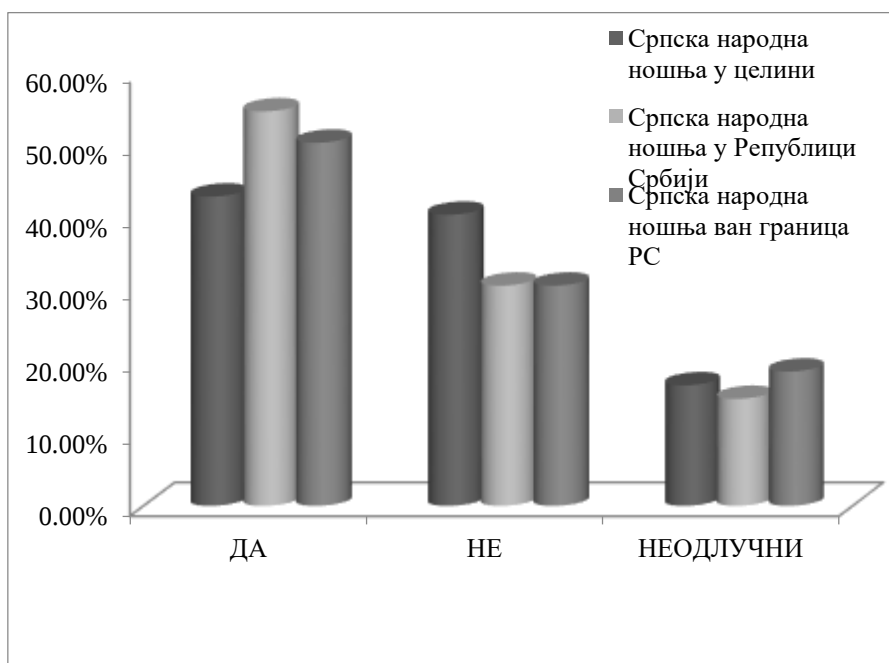
Табела 5. Успех у току студија и успешност препознавања српске народне ношње

	Збир квадрата	Df	Средњи скор	F	P
Унутар групе	21,483	2	10,741	0,076	0,927
Између група	25683,121	181	141,896		
Укупно:	25704,603	183			

Подаци показују (Табела 5) да није утврђена статистички значајна разлика у резултатима три групе студената према оствареном успеху у току студија (исподпросечни, просечни и изнадпросечни) у њиховој успешности препознавања СНН: $F(2,183) = 0,276$, $p = 0,927$.

У оквиру првог истраживачког задатка, може се констатовати да су се независне варијабле истраживања показале као статистички безначајне. Тачније, студенти, будући учитељи и васпитачи се не разликују у идентификацији СНН с обзиром на то ком стратусу припадају (студијски смер, уписана година студија, успех, похађање КУД-а), и њихове су процене базиране искључиво на униформним предзнањима насталим као исход образовних капацитета школског система у целини.

Успешност идентификације српске народне ношње са назначеним географским пореклом. Поновно приказивање узоркованих фотографија мушке и женске народне ношње уз назнаку геопорекла, односно места из кога потичу, након анализе одговора дало је занимљиве резултате.

Графикон 2. Успешност идентификације српске народне ношње са назначеним географским пореклом – перцепција студената

Гледано збирно, нешто изнад две петине (42,87%) успешно идентификује СНН. Пораст пожељних одговора је миноран (2,76%). Две петине или 40,37% испитаних по овом питању заузима негативан став, што је приближно за једну десетину мање у односу на првобитан налаз (49,67%). Разлика у одговорима десила се у категорији неопредељених студената, уместо првобитних 11,99%, сада је 16,75% неопредељених.

Идентификација СНН је скоро обрнуто пропорционална када се упореде добијени резултати који се односе на простор Републике Србије и земаља региона. Једва изнад половине студената (54,63%) успева да препозна СНН из Републике Србије уз географску ознаку порекла, једна трећина (30,59%) сматра да приказана СНН припада некој другој нацији или националној мањини. Једна десетина је неодлучна (14,87%). С друге стране, половина студената (50,30%) цени да приказана народна ношња ван граница Републике Србије

није национална. Нешто изнад једне трећине испитаних (30,59%) успешно идентификује СНН, док је неодлучних близу једне петине (18,65%).

Успешност идентификације СНН са простора Републике Србије слична је претходном налазу када је реч о ранг-позицијама. Дакле, ознака географског порекла СНН није значајно утицала на успешност процене. Сличан је и позициони ранг географских области: источна Србија (71,92%) и јужна Србија (65,94%) су на врху ранг-листе. Западна (54,53%) и централна Србија (53,80%) су замениле ранг-позиције, југоисточна Србија је и даље на петој позицији (48,55%). На зачељу листе су и даље Војводина (42,57%) и Косово и Метохија (36,23%), с тим што су заменили ранг-позиције. Међутим, даља упоредна анализа је показала да је позитивни помак у успешности идентификације СНН са геопредикцијом у односу на претходно истраживање једино приметно у секцији одговора који се односе на фотографије са топонимима из Војводине (+24,45%), Косова и Метохије (+17,21%) и незнатно западне Србије (+0,19%). Занимљиво је да је код осталих уочена негативна корекција одговора која се креће у распону од 5,98% до 0,19%.

Табела 6. Упоредни приказ успешности идентификације СНН са простора Републике Србије без и са геопредикцијом

Географска област Републике Србије	Успешна идентификација СНН без геопредикције		Успешна идентификација СНН са геопредикцијом		Разлика %
	f	%	f	%	
Западна Србија	301	54,34	301	54,53	+0,19
Централна Србија	330	59,78	346	53,80	-5,98
Источна Србија	400	72,46	397	71,92	-0,54
Југоисточна Србија	286	51,81	268	48,55	-3,26
Јужна Србија	388	70,29	364	65,94	-4,35
Војводина	100	18,12	235	42,57	+24,45
Косово и Метохија	105	19,02	200	36,23	+17,21

Негативна корекција одговора се може довести у везу са збуњеношћу студената везаном за недовољно познавање националне географије или пак погрешним претпоставкама базираним на суживоту са националним мањинама у Републици Србији. Студенти, посматрано појединачно, најуспешније процењују СНН из Бољевца (источна Србија), потом Јасенице (ношња шумадијског типа централна Србија) и Пчиње (Јужна Србија), следи СНН из ужичког краја (западна Србија). Визуелно обележје блиско претпостављеном националном идентитетском коду је доминантан критеријум првобитне идентификације. Претпоставка је да студенти представу о СНН граде на основу појединачних визуелних обележја (зелена шајкача, браон шубара и чојано мушко одело, црвене траке на рукавима женских кошуља, женска ношња шумадијског типа...).

Увођење топонима усмерило је одговоре студената на претпостављени потенцијални културолошки утицај националних мањина на маркираном географском подручју и тиме их довело у заблуду. Тако на пример, СНН из Пчиње и Бољевца уз геопредикцију бива погрешно идентификована. Остаје упитно да ли студенти знају где се наведена места налазе; односно да ли су им попуњени топоними били олакшавајућа или отежавајућа околност процене. Дакле, реч је о неутемељеној идентитетској самоспознаји подложној спољним утицајима.

Табела 7. Упоредни приказ успешности идентификације СНН са геопредикцијом и без геопредикције

Географска област ван граница Републике Србије	Успешна идентификација СНН без геопредикције		Успешна идентификација СНН са геопредикцијом		Разлика %
	f	%	f	%	
Република Словенија	53	28,81	65	35,33	+6,52
Република Хрватска	285	30,98	288	31,30	+0,32
Федерација БиХ	317	34,46	291	31,63	-2,83
Република Српска	335	26,01	352	27,33	+1,32
Црна Гора	84	22,83	119	32,34	+9,51
Република Северна Македонија	141	38,31	65	35,33	-2,98

Нова идентификација СНН ван граница Србије уз ознаку порекла, значајно се променила у односу на првобитни налаз. Једино је СНН из Републике Северне Македоније задржала прву позицију – студенти најуспешније у односу на остале препознају СНН из ове регије. На другом месту је Словенија (која је претходно заузимала четврту позицију) захваљујући позитивном помаку у успешности одговора од +6,52% (Бела Крајина). Претпоставка је да студенти наведени топоним везују за Републику Србију. Следи Црна Гора, која је са последњег ранга скочила на трећу позицију (+9,51%). Највећи помак остварен је у категорији фотографија означеним топонимима из Црне Горе (Цетиње, Пива). Федерација БиХ има негативну тенденцију (-2,83%) и са претходне друге, пала је на четврту позицију. Следи Хрватска (+0,32%) на петој и Република Српска (+0,32%) на последњој позицији.

Добијени резултати су амбивалентни. Запажено је да су топоними који личе на србијанске, попут Буковица, Слатина (Република Хрватска), Теслић, Мркоњић Град, Јањ, Врбљани (Република Српска), Бела Крајина (Република Словенија), определили успешност одговора. Поред наведених, растућа позитивна идентификација је остварена у одговорима који се односе на процене идентификације СНН из Пиве, са Цетиња (Црна Гора), Скопске Црне Горе (Република Северна Македонија), Требиња (Република Српска), Лике (Репу-

блика Хрватска), Дрвара (Федерација БиХ). Топоними попут Босанског Грахова, Гламоча, Дувна (Федерација БиХ), затим Пакрац, Кордун (Република Хрватска), Крива Паланка (Република Северна Македонија), Сарајевско поље, Имљани (Република Српска) нису послужили као добар оријентир успешне идентификације. Добијени резултати указују на селективно и недовољно познавање регионалне географије и националне историје.

Подаци о разликама у успешности студената у идентификацији елемената српске народне ношње према топонимима у зависности од уписаног студијског програма и чланства у КУД-у испитиване су Ман–Витнијевим У-тестом и према израчунатим медијанама.

Табела 8. Студијски програм и успешност препознавања српске народне ношње

Варијабла	Група	F	Средњи ранг	Md	U	Z	P
Српска народна ношња	Учитељи	73	89,21	83	3811,500	-0,679	0,497
	Васпитачи	111	94,66	85			

Није утврђена статистички значајна разлика у успешности идентификације елемената СНН према топонимима у зависности од студијског програма основних академских студија који су студенти уписали ($p = 0,497$), што показују и приближне вредности израчунатог средњег ранга и медијана (Табела 8).

Табела 9. Чланство у КУД-у и успешност препознавања српске народне ношње

Варијабла	Група	F	Средњи ранг	Md	U	Z	P
Српска народна ношња	Члан КУД-а	9	60,94	77	503,500	-1,823	0,068
	Није члан	175	94,12	85			
	КУД-а						

Анализом разлика у проценама успешности студената у препознавању СНН према топонимима у зависности од њиховог чланства у КУД-у утврђено је да не постоји статистички значајна разлика ($p = 0,068$) у проценама студената *који имају* и студената *који немају* фолклорно игровно искуство (Табела 9).

Разлике у успешности препознавања СНН према топонимима у зависности од уписане године студија и успеха у току студија испитиване су једнофакторском униваријантном анализом варијансе (ANOVA).

Подаци показују (Табела 10) да није утврђена статистички значајна разлика у резултатима четири групе студената према уписаној години студија у њиховој успешности препознавања СНН уз помоћ топонима: $F(3,183) = 0,165$, $p = 0,920$.

Табела 10. Уписана година студија и успешност препознавања српске народне ношње

	Збир квадрата	Df	Средњи скор	F	P
Унутар групе	134,353	3	44,784	0,165	0,920
Између група	48953,364	180	271,963		
Укупно	49087,717	183			

Према подацима приказаним у Табели 11 се види да није утврђена статистички значајна разлика у резултатима три групе студената према оствареном успеху у току студија (исподпросечни, просечни и изнадпросечни) у њиховој успешности препознавања СНН према топонимима: $F(2,183) = 0,548$, $p = 0,579$.

Табела 11. Успех у току студија и успешност препознавања српске народне ношње

	Збир квадрата	Df	Средњи скор	F	P
Унутар групе	295,196	2	147,598	0,548	0,579
Између група	48792,521	181	269,572		
Укупно	49087,717	183			

Подаци о успешности препознавања СНН уз геопретдикију, а у односу на независне варијабле истраживања, у потпуности се поклапају са закључцима насталим у оквиру првог истраживачког задатка. Дакле, независне варијабле истраживања нису утицале на успешност идентификације СНН уз ознаку географског порекла.

Закључак

Разумевање прошлости је путоказ за схватање садашњости и пројектовање будућности. У том контексту учитељи и васпитачи имају кључну улогу, а српска народна ношња представља значајан образовни ресурс за вишеслојно сагледавање живота и рада наших предака у различитим животним околностима и историјским контекстима. Национална народна ношња је пожељан тематски ресурс за пројектни тематски приступ настави на свим нивоима образовања, па и на академском. Реч је о извору знања, наставном средству погодном за корелацију и интеграцију садржаја (свих методика наставе и методика васпитнообразовног рада); добар је егземплар методског приступа под називом *историјске слике*, којим се емоционално и доживљајно демонстрира и образовни и васпитни значај посматраног узоркованог исечка прошлости.

Одговор на питање да ли будући учитељи и васпитачи познају српску народну ношњу није афирмативан: студенти недовољно познају националну ношњу која гравитира са простора Републике Србије, а још мање српску народну ношњу са простора земаља некадашње СФРЈ. Показало се да је идентификација овог важног националног културног обележја и наслеђа на нивоу неретко искривљених представа, али не и знања о поменутом; да студенти недовољно познају регионалну географију и националну историју која би им послужила као премиса успешне селекције одговора; најчешћи критеријуми класификације и идентификације су визуелни елементи или пак неретко погрешно претпостављени национални топоними. Ослањајући се на искуствене предикције које су базиране на сиромашним уџбеничким сазнањима (Vasilijević i sar., 2021a; Vasilijević i sar., 2021b; Vasilijević i sar., 2022), потеклим из уџбеника који приоритетно као егземплар српске народне ношње приказују народну ношњу шумадијског типа, студенти своје класификације граде сходно наведеном сиромашном школском искуству.

Будући да ниво препознавања садржаја припада најнижој категорији знања, не може се дискутовати о присуству виших категорија знања студената Педагошког факултета (разумевање, функционално и креативно знање). Самим тим, не може се очекивати ни да будући учитељи и васпитачи у својој педагошкој пракси на прави начин представе српску народну ношњу младим нараштајима; она за њих у овом случају има искључиво декоративну вредност, те се може закључити да је међу испитиваним студентима реч о заступљености декларативног, али не и суштинског националног идентитета.

Овим се отвара велики простор за даља додатна истраживања. Потребно је одговорити на питања: да ли млади, будући учитељи и васпитачи схватају важност познавања српске народне ношње; да ли желе више да сазнају о разноврсности, богатству, пореклу и значењима овог културног наслеђа; да ли су национални наративи укључени у циљеве и задатке факултетâ просветне

струке; колико су национални садржаји из области географије, историје, музичке културе, ликовног васпитања, српског језика заступљени у наставним плановима и програмима факултетâ за образовање васпитача и учитеља, као и сродним факултетима, за образовање наставника; како универзитетски професори перципирају тему националног идентитета...

Будући да су претходна истраживања показала да се националне вредности студената, будућих учитеља и васпитача, налазе на дну листе вредносних оријентација (Војовић и сар., 2015), али да су оне променљивог карактера (Rokeach, 1974), да се на њих може свесно, организовано и систематски деловати, да националне вредности опредељују и карактер професионалног деловања (Romstein i Staković, 2017; Alas & Edwards, 2013), јасно је да факултети за образовање учитеља и васпитача у том процесу имају важну, незаменљиву улогу. У том контексту требало би да предузму одговарајуће мере у циљу снажења пожељних друштвено прихватљивих националних наратива уз уважавање других националних идентитета. Неговање, развој, конструкција и коконструкција националног идентитета, уз међусобно поштовање културних разлика и специфичности, требало би да буду императиви савремене образовне стварности, при чему однос према „сопству” не сме искључивати поштовање, спознају других и другачијих националних и културних идентитета (Вожиловић i Petković, 2015; Vasiljević i Sudzilovski, 2017). У том смислу потребно је прецизно планирати и структурирати наставне планове и програме факултетâ за образовање учитеља и васпитача. Водећи рачуна о димичности, опсегу, досегу и развојности националних појмова у когнитивно-афективно-конативном дискурсу, како обавезних тако и изборних наставних предмета, потребно је интериоризовати циљеве актуелне националне стратегије (Vasiljević, 2023). Тек тада могуће је афирмисати идеју о факултетима од националног значаја и говорити о њиховој снази и потенцијалима у перспективи, будући да просветни радници у великој мери опредељују прихватање, неговање и разумевање идентитетског обележја код деце и младих у амбијенту сложених вредносних промена у друштву.

Извори

- Text of the *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.
<https://ich.unesco.org/en/convention>
- Strategija razvoja kulture Republike Srbije od 2020. do 2029. godine* [Cultural Development Strategy of the Republic of Serbia 2020–2029]. chrome-extensio://efaidnbmnnnibpcajpcgclclefindmkaj/<https://kultura.gov.rs/extfile/sr/3993/strategija-razvoja-kulture-od-2020--do-2029-godine.pdf>

Литература

- Aksić, N. (2023). Budućnost narodne tradicije – pogled iz perspektive dečje antropologije [The future of folk tradition: a view from the perspective of children's anthropology]. U B. Bogdanović i K. Obšust (ur): *Horizonti budućnosti: antropološki i drugi naučni pristupi* (str. 257–279). Novi Sad: Arhiv Vojvodine. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Alas, R. & Edwards, V. (2013). Work-related values: A comparison of Estonia and Finland. *Journal of Business Economics and Management*, 6(4), 207–217.
- Antonijević, D., Rašić, M. i Banić Grubišić, A. (2020). Šta mladi u Srbiji i dijaspori ne (znaju) o nematerijalnom kulturnom nasleđu Srbije? [How (Un)Aware are Young People in Serbia and the Diaspora of Serbia's Intangible Cultural Heritage?] *Етноантрополошки проблеми*, 15(4), 1037–1058.
- Barrett, M. & Davis, S. (2008). Applying social identity and self-categorization theories to children's racial, ethnic, national and state identifications and attitudes. In S. Quintana and C. McKown (Eds.): *Handbook of race, racism and the developing child* (pp. 72–110). Hoboken: Wiley.
- Bauzinger, H. (2002). *Etnologija [Ethnology]*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bazić, J. i Anđelković, A. (2011). Nacionalni identitet u Bolonjskom procesu [National Identity in the Bologna Process]. *Informatologia*, 44(3), 207–213.
- Bjeladinović, J. (2011). *Narodne nošnje u XIX i XX veku*, knj. 1 i 2 [Serbian Ethnic Dress in the Nineteenth and Twentieth Centuries, Books 1 and 2]. Beograd: Etnografski muzej.
- Bjeladinović, J. (1980). Seoske nošnje i njihova tipološka klasifikacija [Rural Costumes and Their Typological Classification]. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, 44, 75–97.
- Bojović, Ž., Vasiljević, D. i Sudzilovski, D. (2022). Realno pozicioniranje vrijednosnih opredjeljenja učitelja [Realistic Positioning of Teachers' Values]. *Croatian Journal of Education – Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 24(1), 9–36.
- Bojović, Ž., Vasiljević, D. i Sudzilovski, D. (2015). Vrijednosti i vrijednosne orijentacije studenata, budućih učitelja i odgojitelja [Values and value orientations of students, future primary school teachers and preschool teachers]. *Croatian Journal of Education – Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 17(Sp. Ed. 4), 11–35.
- Bojović, Ž. (2017). Kulturni identitet mladih pod uticajem globalizacije [Cultural identity of young people under the effects of globalization]. U U. Šuvaković, V. Čolović i O. Marković Savić (ur.): *Globalizacija i glokalizacija*, međunarodni tematski zbornik (str. 101–113). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet. Beograd: Srpsko sociološko društvo – Institut za političke studije.
- Božilović, J. i Petković, J. (2015). Obrazovanje i politika razlike: interkulturalna osetljivost studenata Univerziteta u Nišu [Education and politics of diversity: intercultural sensitivity of the University of Niš students]. *Kultura polisa*, 12(26), 387–389.

- Bušić, K. (2014). Iskustva, problemi i promišljanja primijenjene etnologije: suvremena značenja i pojavnosti narodne nošnje [Experiences, problems and considerations of applied ethnology: modern meanings and manifestations of national costumes]. *Etnološka istraživanja*, 18/19, 163–188.
- Cohen, R. & Kennedy, P. (2000). *Global sociology*. London: Macmillian Pres Ltd.
- Cvetković, V. (2002). Nacionalni identitet i re(konstrukcija) institucija u Srbiji (ideologije, obrazovanje, mediji) [National identity and institutional (re)construction in Serbia (ideology, education, media)]. *Filozofija i društvo*, 19–20, 51–75.
- Čičak-Žuškić, A. (2013). Nacionalni identitet i njegova važnost tijekom ulaska u Europsku uniju [National identity and its importance during entry to the European Union]. *Essehist*, 5(5), 97–103.
- Čičkarić, L. (2011). *Globalne promene – lokalne interpretacije: Identitet mladih u rizičnom društvu* [Global Changes – Local Interpretations: Youth Identity in Risk Society]. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Dimitrijević, S. (2013). Protivrečnosti patriotskog vaspitanja u globalizirajućem društvu [Contradictions of patriotic education in the globalized society]. *Teme*, 37(2), 555–565.
- Hameršak, M. (2016). Nematerijalna kulturna baština: pregled i provokacija [Intangible cultural heritage: a review and a provocation]. U G. Ribičić i V. Mihanović (ur.): *Dječja knjižnica i nematerijalna kulturna baština* (str. 13–31). Split: Stručna izdanja GKMM.
- Hameršak, M. i Pleše, I. (2013). Uvod u proizvodnju baštine [An introduction to heritage production]. U M. Hameršak, I. Pleše i A. M. Vukušić (ur.): *Proizvodnja baštine, kritičke studije o nematerijalnoj kulturi* (str. 7–28). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Held, D. (2003). Debate o globalizaciji [The Globalization Debate]. *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija* (str. 48–60). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Hoblaj, A. (2005). Vrijednosno usmjereni odgoj u vrijednosno usmjerenoj školi [A Values Orientated Formation in Values Orientated Schooling]. *Filozofska istraživanja*, 97, 25(2), 389–411.
- Jovanović, M. (1980). Građanska nošnja u XIX veku [Urban Costume in the 19th Century]. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu*, 44, 99–117.
- Jovanović, M. (1979). *Narodna nošnja u Srbiji u XIX veku* [Serbian Ethnic Dress in the 19th Century]. Beograd: Srpski etnografski zbornik, knj. XCII.
- Kamenov, Ž., Jelić, M. Huić, A., Franceško, M. i Mihić, V. (2006). Odnos nacionalnog i europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama građana Zagreba i Novog Sada [National and European Identity and Attitudes Toward the European Integrations in Zagreb and Novi Sad]. *Društvena istraživanja*, 15(4–5), 867–890.
- Korenčić Kampl, K. i Šajković, A. (2002). Stavovi prema globalizaciji: primjer studenata Veterinarskog i Šumarskog fakulteta u Zagrebu [Attitudes about Globalization:

- Example of Students of Faculty of Veterinary Medicine and Forestry]. *Društvena istraživanja*, 11(2–3), 453–468.
- Köroğlu, Z. C. & Elban, M. (2020). National and Global Identity Perspectives of Textbooks: Towards a Sense of Global Identity. *Advances in Language and Literary Studies*, 11(5), 55–65.
- Mihić, V. (2009). Da li smo i mi Evropljani? Povezanost i korelati evropskog i nacionanlnog identiteta [Are we Europeans? Correlates and the relation between national and European identity]. *Psihologija*, 42(2), 203–220.
- Pavlović, B. i Cicović Sarajlić, D. (2013). Obrada narodnog muzičkog stvaralaštva u mlađim razredima osnovne škole po modelu integrativne nastave [Approaches to Folk Music Education in the Lower Grades of Primary School through the Integrative Teaching Model]. *Učiteljski fakultet u Užicu: Zbornik radova*, 16(15), 276–290.
- Pavlović, B. i Cicović Sarajlić, D. (2014). Tradicionalne prizrenске igre sa pevanjem u osnovnoškolskoj nastavi muzičke culture [Utilization of traditional Prizren dances with singing in elementary music culture curriculum]. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta, Užice*, 17(16), 137–152.
- Petrović, A. (2019). Nacionalni identitet i univerzitetski izgrađeno obrazovanje [National identity and a university building education]. U M. Kulić (ur.): *Nacionalni identitet i bolonjska koncepcija obrazovanja* (str. 133–149). Pale: Filozofski fakultet.
- Petrovska, S. i Miljković, J. (2024). Prilog razumevanju procesa globalizacije visokog obrazovanja i pristup njegovom proučavanju [A Contribution to Understanding the Process of Globalisation of Higher Education and Approaches to Its Study]. *Inovacije u nastavi*, 37(1), 16–31.
- Pöllmann, A. (2008). National attachment among Berlin and London head teachers: the explanatory impact of national identity, national pride and supranational attachment. *Educational Studies*, 34(1), 45–53.
- Radisavljević, K. (2009). Narodne nošnje kao izraz identiteta u selima Vojvodine. Zavičaj na Dunavu – suživot Nemaca i Srba u Vojvodini [Folk Costumes as a Reflection of Cultural Identity in Vojvodina's Villages. A Homeland on the Danube: The Coexistence of Germans and Serbs in Vojvodina]. *Katalog izložbe*. Novi Sad: Muzej Vojvodine, 150–161.
- Radisavljević, K. (2022). Čručka moda 1907–1937 godine ili izveštaj jednog muzejskog insajdera [Churug Fashion 1907–1937 or a Report of a Museum Insider]. *Glasnik etnografskog instituta SANU*, 70(1), 101–126.
- Rapoport, A. (2009). Patriotic education in Russia: Stylistic move or a sign of substantive counter-reform? *Educational Forum*, 73(2), 141–152.
- Rihtman Auguštin, D. (1979). Istraživanje folklor a i kulturna praksa [Folklore research and cultural practice]. *Narodna umjetnost*, 16(1), 9–19.
- Rihtman Auguštin, D. (1976). Razmišljanje o „narodnoj nošnji” i modi [“Folk” costume and fashion]. *Narodna umjetnost*, 13(1), 113–122.
- Romstein, K. i Staković, L. (2017). Sustav vrijednosti, implicitna pedagogija i kompetencije suvremenog odgojitelja [Value system, implicit pedagogy, and competencies of a contemporary preschool teacher]. *Pannoniana*, 1(2), 32–43.

- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Sakač, M., Štrangarić, S. i Marković, S. (2017). Traganje za izrazom nacionalnog identiteta u kontekstu globalizacije – primer studenata u Hrvatskoj [Searching for the sense of national identity in the globalization context: Example of students in Croatia]. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 47(2), 263–281.
- Sudzilovski, D., Bojović, Ž. i Vasiljević, D. (2023). Narodna muzička tradicija u udžbenicima muzičke kulture za starije razrede osnovne škole [Folk Music Tradition in Music Textbooks for Upper Grades of Primary School]. U D. Popović (ur): *Uloga vaspitanja i obrazovanja u očuvanju nacionalnog identiteta* (str. 285–298). Leposavić: Učiteljski fakultet.
- Skov, L. & Riegels Melchior, M. (2008). Approaches to the Studie of Dress and Fashion. *Creative Encounters Working Papers*, 19, 1–18.
- Smit, A. (1991). *National identity*. London: Penguin Books.
- Stoica, E. (2016). National identity as core concept for the European standardization procedure. *Procedia Economics and Finance*, 39, 458–468.
- Tartakovsky, E. (2011). National Identity of High-School Adolescents in an Era of Socio Economic Change: Russia and Ukraine in the Post-Perestroika Period. *Journal of Youth Adolescence*, 40, 231–244.
- Terzić, I. (2021). *Narodna nošnja Srba* [Serbian Traditional Dress]. Beograd: Udruženje „VračArt”.
- Tomić, S. (2014). *Narodna nošnja Zlatibora* [Traditional Dress of Zlatibor]. Sirogojno: Muzej na otvorenom „Staro selo”.
- Tormey, R. (2006). The construction of national identity through primary school history: the Irish case. *British Journal of Sociology of Education*, 27(3), 311–324.
- Tramošljanin, B. (2010). Nacija, nacionalizam i nacionalni identitet [Nation, Nationalism, and National Identity]. *Sociolog*, 3, 283–301.
- Vasiljević, D. i Sudzilovski D. (2017). Globalizacija i nacionalni identitet – percepcija mladih [Globalization and National Identity – The Perception of Youth]. U U. Šuvaković, V. Čolović i O. Marković Savić (ur.): *Globalizacija i glokalizacija* (121–136). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini. Beograd: Srpsko sociološko društvo – Institut za političke studije.
- Vasiljević, D., Semiz, M. i Bojović, Ž. (2021a). Nacionalni identitet u udžbenicima o prirodi i društvu [National Identity in the Science and Social Studies Textbooks]. *Inovacije u nastavi*, 34(2), 27–43.
- Vasiljević, D., Semiz, M. i Adžić, B. (2021b). Nacionalni identitet u udžbenicima engleskog kao stranog jezika [National identity in the textbooks of English as a foreign language]. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 51(3), 35–53.
- Vasiljević, D., Milenović, Ž. i Adžić, B. (2022). Nacionalni identitet u udžbenicima engleskog kao stranog jezika u starijim razredima osnovne škole [National identity in the textbooks of English as a foreign language in upper elementary school]. *Uzdanica*, 19(2), 181–196.

- Vasiljević, D. (2023). Nacionalni identitet u obrazovanju [National identity in education]. U D. Popović (ur): *Uloga vaspitanja i obrazovanja u očuvanju nacionalnog identiteta* (str. 59–81). Leposavić: Učiteljski fakultet.
- Vasiljević, I. (2015). Vuk Karadžić, nacionalni identitet i savremeni problemi obrazovanja u Srbiji [Vuk Karadzic, national identity and contemporary problems of education in Serbia]. *Nacionalni interes*, 23(2), 9–30.
- Vasiljević, D. i Sudzilovski, D. (2024). Srpska narodna nošnja u udžbenicima prvog ciklusa obrazovanja [Serbian folk costumes in textbooks of the first cycle of education]. *Baština*, 63, 435–450.
- Vujačić, M. (2014). Uticaj inkorporiranih arhetipova na estetska svojstva narodnih nošnji Kosova i Metohije [Influence incorporated archetypes on aesthetic properties of the traditional costumes of Kosovo and Metohija]. *Tekstilna industrija*, 62(3), 12–17.
- Vukadinović, S. (2012). Globalizacija, vrijednosti i promjene kvaliteta života [Globalization, Value System and Changes in Quality of Life]. *Sociološki diskurs*, 2(3), 23–35.

SERBIAN FOLK DRESS – IDENTITY MATRIX OF FUTURE TEACHERS AND EDUCATORS

Danijela N. Vasiljević*

University of Kragujevac, Faculty of Education, Užice

Žana P. Bojović*

University of Kragujevac, Faculty of Education, Užice

Danijela M. Sudzilovski*

University of Kragujevac, Faculty of Education, Užice

ABSTRACT

Starting from theoretical observations on research problems based on studies of the value orientations of young people, future teachers and educators, as well as a critical reading of studies on national identity and its significance in times of globalism vs. anti-globalism, the research problem is defined: do future teachers and educators recognize Serbian folk dress? In a descriptive study, using a questionnaire technique on a sample of 184 students from the Pedagogical Faculty in Užice, the following were examined: (1) success in identifying Serbian folk dress without geographical prediction; (2) success in identifying Serbian folk dress with indicated geographical origin; (3) existence of statistically significant differences in the success of students' assessments (tasks 1 and 2) based on study direction, year of study, academic performance, and attendance of folklore sections. The findings showed that future teachers and educators do not have sufficient knowledge about Serbian folk dress and find it difficult to identify it extensively. The significance of the research should be interpreted in the context of understanding the potential strength of faculties in training teachers and educators to nurture national identity at both the primary and secondary levels.

Key words

education, intangible cultural heritage, national identity, teacher training faculties, youth orientation.

* d.vasiljevic123@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4572-0397>

* bojovic@pfu.kg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-4156-9426>

* sudzilovski@pfu.kg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0003-3772-9455>

Introduction

The idea of globalization undoubtedly changes reality in all aspects of human activity (technology, economy, communications, education...), but it also alters value systems and cultural orientation (Bojović, 2017; Cohen & Kennedy, 2000; Čičkarić, 2011; Held, 2003; Korenčić & Šajković, 2002; Petrovska & Miljković, 2024; Tramošljanin, 2010; Vukadinović, 2012), self-awareness of both individuals and groups. The greater the difference between the body of universal, externally imposed values and glocalised and individual values, the more delicate and traumatic their encounter becomes for both individuals and nations, and for society as a whole. Such changes, occurring in a relatively short period, often cause tension, confusion, “crises” in value systems, which subsequently lead to chaos. In the conditions of disarray of specific values to which they belong, both educational and national values suffer consequences. In such conditions, a clear value hierarchy is not evident. In order to find value “reference points” (Hoblaj, 2005), young people create their own value system, which represents a value orientation or its indication, which is socially expected, and often inherently implies a multi-layered identity, but also has a confused identity character. Research on the value orientations of teachers in central and western Serbia Bojović et al., 2022) shows that respondents emphasize family values, an honest and responsible relationship with oneself and others, as well as the preservation of an open mind, self-control, and positive professional ambitions. National values are at the bottom of the value orientation list. The matrix of personal value aspirations of teachers may over time become an exemplar of norms, ideals, beliefs, and life principles for their future students.

Given that both instrumental and terminal values are variable (Rokeach, 1973), that their positioning changes according to current social, political, and economic influences, and that they are interdependent, they ultimately determine the character of professional actions, including those of teachers and educators (Romstein & Staković, 2017; Alas & Edwards, 2013). It is clear that they can be influenced externally in accordance with national aspirations.

As early as the 19th century, it became clear that schools have the function of transmitting and affirming national narratives and feelings (Smit, 1991), and that, in this sense, they have an irreplaceable role, as national identity is the existential core of statehood. This is not just about educational discourse, the adoption of facts and generalizations about identity, but also about upbringing, where schools take on an important role in forming an emotional relationship with the self, collectivism, and the nation. Ideological commitments are largely embedded in current educational policies at both formal and substantive levels, further determining the relationship of the student as an individual, and thus the future society, with its own national identity, as well as with globalization and glocalization.

In the process of creating entities without political, economic, cultural, educational, and national borders, questions arise that reexamine the construction and co-construction of national and European identity (Vasiljević, 2015; Čičak & Žuškić, 2013; Kamenov, Jelić, Huić, Franceško, Mihić, 2006; Mihić, 2009), through education (Vasiljević, 2023; Tormey, 2006). Therefore, numerous studies focus on examining the contents of educational resources. It has been shown that curricula bearing the mark of patriotic education develop a sense of pride and respect for state and national interests, which are placed above personal ones (Barrett & Davis, 2008; Pöllmann, 2008; Rapoport, 2009). On the other hand, critical education integrated into educational content builds a critical attitude towards national past and present, emphasizing universal democratic values over national and personal ones (Rapoport, 2009; Tartakovsky, 2011). Analysis of our textbooks showed a predominance of a critical attitude towards national content; national content is minimally represented, without a pronounced patriotic attitude towards taught material; dissonance was noted in the treatment and dimensioning of national concepts, without clearly defined dynamics, a systemic approach, or development (Vasiljević et al., 2021a; Vasiljević et al., 2021b; Vasiljević et al., 2022; Vasiljević 2023; Sudzilovski et al., 2023). Primary school students show interest in traditional culture (Aksić, 2023), and “due to the high aesthetic and ethical values, folk tradition must have a priority place in the contemporary educational system of Serbia” (Pavlović & Cicović Sarajlić, 2013: 277). They need to be offered new ways of presenting folk tradition, aligned with the needs of the “alpha” generation (born after 2010), building identity through visual enhancement of concepts with diverse representative examples (Pavlović & Cicović Sarajlić, 2014: 144). The extent to which this will be achieved depends on the readiness and competence of future teachers and educators.

However, these future teachers and educators are also in secondary schools. Research shows that their knowledge of intangible cultural heritage is at a very low level. Based on UNESCO recommendations for educating young people on the importance of cultural heritage, a 2019 study was conducted on the knowledge and preservation of intangible cultural heritage. The sample consisted of young people from Serbia and the diaspora (66), including members of cultural-artistic societies (Zrenjanin, Užice, Niš, Kraljevo), ballet schools (Novi Sad), and the third generation of Serbian students in Paris, Vienna, and Calgary. The analysis of the results showed that young people’s knowledge of intangible cultural heritage is at a low level, but they wish to learn more about folk traditions (Antonijević, Rašić, Banić, 2020), which was expected given their interest.

Serbian folk dress, as an exemplar of national identity, is a significant intangible cultural heritage whose “reading” contributes to a better understanding of geopolitical relations throughout history in the region, demographics, population migrations, and cultural influences. It indicates different functions and meanings: protection, origin, status, gender, age, religious affiliation, ceremonial function, aesthetic, and artistic value; it speaks about geographical affiliation, available resources, climatic features of the inhabited area, work orientations (herders,

artisans...), level of technological culture, knowledge, skills, experience, creativity, and specifics (Tomić, 2014; Vasiljević & Sudzilovski, 2024; Vujačić, 2014), the diversity, richness of folk dress (Bjeladinović, 2011), and readiness for other cultural influences. Folk dress, as such, becomes an important pedagogical resource and potential at different levels of education, including the academic discourse.

Understanding the specificity, diversity, and richness of folk dress indicates awareness of the importance of identity features and “simultaneously broadens the discourse of critically-constructive consideration of collective self in the current moment” (Vasiljević & Sudzilovski, 2024). The very term folk dress refers to the traditional attire of the people, mostly from rural communities, costumes (Rihtman, 1976: 114) from the second half of the 19th and 20th centuries (Bjeladinović 1980: 75). Known as “ruho”, “ruvo”, or “roba”, traditional clothing originated in the community and was originally for the needs of the community. Made in home industries from natural materials, it is a sign of the creative potential and skills of its creators. Hence, it has exceptional artistic and aesthetic value. This “regular clothing” (Bušić, 2014: 57) refers to both everyday and festive attire, various clothing combinations, projecting function, purpose, meaning, and symbolism. It is simultaneously a reflection of complex historical, political, cultural, socio-economic, natural-geographical, and climatic influences but also an unavoidable personal identity symbol (Bjeladinović, 1980: 81); it reflects both personal and collective identity (affiliation with smaller or larger communities, social milieus, classes, confessions, regions, ethnicities, and nations).

Over time, the traditional way of dressing gradually faded with the departure from traditional rural communities of an agrarian-pastoral type and a change in life-style. At the beginning of the 19th century in Serbia, rural attire coexisted with Turkish-oriental clothing. Serbian bourgeois attire emerged around 50 years later, thanks to new economic conditions and a more open influence from other cultures, with the dynamics and character of these changes differing in terms of time, space, and class discourse (Jovanović, 1980: 109). As a result of the influence of urban culture, as well as industrial prosperity at the end of the 19th and during the 20th century, traditional clothing began to be made from new industrial-type materials. This is particularly evident in Vojvodina, where, from the late 19th century, traditional clothing was mostly made by craftsmen or in village tailoring shops using industrial materials, adapting to the needs of the community (Radisavljević, 2022). This type of traditional attire is also called the “new layer” (Bušić, 2014: 57). Traditional clothing of rural and even some urban populations had an internal demonstrative appearance function until the 19th century, when, thanks to the development of tourism and the formation of national states, it acquired external significance – directed towards the observer (Bauzinger, 2002). The abandonment of traditional clothing coincides with the emergence of the national costume. Unlike traditional clothing, the costume is mostly unchanging, has a recognizable shape, and is often standardized based on museum examples or “the formation of recognizable variations of the costume inspired by the traditional attire that is still in

use” (Radisavljević, 2022: 107; Radisavljević, 2009: 160). Throughout the 20th and early 21st centuries, Serbian folk attire has mostly been stylized into national costumes, often losing authenticity. These are usually created by elites (higher social classes) in an attempt to “bring rural groups closer by wearing an idealized costume” (Radisavljević, 2022). The costume becomes a representation, an identity marker at various events of state, confessional, or family significance, with the main function of highlighting the identity of the respective community (Skov & Riegels Melchior, 2008). However, even in this form, it carries identity messages about belonging, ancestry, the attire of ancestors, their craftsmanship, the specificity of clothing production (rural product), cultural heritage, and potential, but on the other hand, it also acts as a “trigger” for national feelings, an emotional and connotative relationship with identity. Only in this context should the contemporary use of folk costumes in different situations (folkloric performances, events) and private contexts (wearing in certain life events, e.g., christenings, weddings, funerals), as well as its various functions (identity-related, artistic, political, entertainment, tourism) be “observed, valorized, and interpreted” (Bušić, 2014: 171).

Therefore, folklore societies play an important role in promoting Serbian folk tradition, cultural heritage as a whole, and in shaping young generations towards identity self-awareness. They largely take responsibility for standardizing the national costume and its varieties (Rihtman Auguštin, 1979). Standardization of the national costume is a particular challenge not only in Serbia but also in the countries of the region where Serbian populations have lived or still live, as it requires ethnic, national, cultural, confessional, social, and regional consensus. Complex and turbulent socio-political and historical processes have influenced the variability of administrative borders, which, consequently, have not fundamentally separated folk tradition and culture. However, formally they have. Often, without consulting experts, political, media, and educational actors in the countries of the region irresponsibly determine the identity matrix of young people, who most often do not see the roots of their tradition beyond the administrative borders of their own country. This was a key reason for us to choose this research topic. Determining and typologically classifying folk costumes based on the ethnic structure and origin of the population, as well as the principle of belonging to cultural-geographical regions (Bjeladinović, 1980; Jovanović, 1979) is crucial for understanding the scope and reach of the term Serbian folk attire. Considering this, we can conclude that the term (Serbian) folk attire is complex, layered, developed, and multifaceted, closely linked with the overarching concept of identity. For its function in the educational discourse to be substantial, rather than formal or decorative, the education system at all levels needs to provide an answer to the question of how to build this term on cognitive, emotional, and conative plans. In this context, future teachers and educators have an irreplaceable role. Therefore, their perception of elements of national identity is of vital importance for shaping correct ideas and concepts at an early age.

At the General Conference of UNESCO (2003), the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage was adopted, which, among other things, establishes the need to raise young people's awareness of the preservation and nurturing of intangible cultural heritage, as they are a key integrating factor in the relationship between the past, present, and future. The Convention stresses that "each State Party is required to take appropriate measures to ensure the recognition, respect, and evaluation of intangible cultural heritage in society, particularly through educational, informational, and awareness-raising programs aimed at the public, especially young people" (UNESCO, 2003, Article 14). One of the goals also relates to the professional training of young people and the possibility of employment in the domain of intangible cultural heritage protection. Although the convention primarily does not refer to educational workers, we see the potential of faculties for the education of future teachers in developing awareness of preserving and nurturing intangible cultural heritage and national identity, in accordance with the national strategy of the Republic of Serbia (Strategy for the Development of Culture of the Republic of Serbia from 2020 to 2029). However, the projected and current educational reality today, two decades after the adoption of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, is in significant disarray, which largely aligns with critics' assessments of this project (Hameršak, 2016; Hameršak & Pleše, 2013). The question remains open whether the goals are declarative or substantive and whether key actors have properly utilized their potential. National identity is not indestructible, it is especially sensitive to irresponsible and reckless reforms (of higher education), as well as to the "relativization of the character of knowledge recommended for adoption" (Petrović, 2019: 143). There is an opinion that today's university is in crisis, as content is now available anywhere, with questionable validity and status, and because of the crisis of national identity and a lack of historical knowledge about existence (Petrović, 2019); that Bologna reforms have subordinated education to the labor market, requiring strict rationalization and a harsher orientation, separating education at the academic level from the process of upbringing, the world of culture, and humanistic values; they point to the lack of content essential for the development of individual and collective identities. In this sense, future reforms of the university should be planned, with faculties of social sciences and humanities, and especially faculties for the education of teachers and educators, who are in a somewhat more favorable position, needing to reform their study programs in terms of content (Bazić & Anđelković, 2011).

Approach to the research problem

The starting platform for defining the research problem was based on opposing theoretical and research standpoints regarding the impact of globalization on national identity. Some authors emphasize the negative effects of globalization, arguing that it undermines national identity while promoting cosmopolitanism (Vasiljević, 2015); others believe that globalization strengthens national sentiments

(Sakač, Štrangarić, Marković, 2017), or that multiple identities can be formed with situational adaptability (Čičak & Žuškić, 2013; Kamenov et al., 2006; Stoica, 2016). Therefore, considering that national sentiments among young people, future teachers, and educators are ranked low on the list of value orientations, and that the curricular contents of the first and second cycles of primary education are not sufficiently reinforced with an emotional relationship toward the nation, and given the children's need to study these topics, it becomes clear that the program concepts of teacher and educator education faculties, compared to earlier programs, lack content of national significance. Additionally, the identity matrix of (future) teachers and educators in Serbia often exhibits multiple identities, most frequently a confused dual identity (Bojović et al., 2015; Bojović et al., 2022). Thus, we have chosen to investigate this topic.

For schools to adequately respond to the challenges of modern times, it is necessary to examine the current situation, problems, and challenges they face based on the national strategy.

In this regard, examining future teachers and educators will provide an answer to the research question: How does the future teaching staff of Serbia, who will implement educational policies in the future, perceive national identity through their knowledge of Serbian national costumes? In this way, indirect answers will be given regarding how well young people know the diverse cultural heritage, its spread, richness, and multilayered nature of identity markers, their origins, meanings, symbolism, and importance.

The obtained answers will serve as a starting point for considering the challenges and possibilities for the protection and nurturing of national and cultural identity (Cvetković, 2002; Dimitrijević, 2013; Köroğlu & Elban, 2020) on a broader educational scale.

Serbian national costumes are recognized as an exemplar of national identity and have been used to define the research problem: Do future teachers and educators recognize Serbian national costumes, or do they identify them at a declarative, formal, or essential, substantive level?

Based on the research objective, which is to examine whether young future teachers and educators perceive (recognize) Serbian national costumes in the context of identity self-awareness, the research tasks were defined as follows: (1) examine the success of identifying Serbian national costumes without geographical prediction; (2) examine the success of identifying Serbian national costumes with designated geographical origin; (3) establish statistically significant differences in the views of future teachers and educators (tasks 1 and 2) based on independent variables (study program, year of study, student performance, and attendance of folklore sections).

The transversal research was conducted on a stratified, intentional, and representative sample of 184 students. The population consists of students from the Pedagogical Faculty in Užice in the 2023/24 academic year.

Table 1. Sample structure
(*N* = 184)

Independent Variables	Modalities	(f)	(%)
Year of study	First	66	35.90
	Second	43	23.40
	Third	31	16.80
	Fourth	44	23.90
Study program	Teacher	73	39.70
	Preschool Educator	111	60.30
Academic performance	Below average	48	26.10
	Average	81	44
	Above average	55	29.90
Member of Cultural and Artistic Society (KUD)	Yes	9	4.90
	No	173	95.10

The research was conducted using the survey technique. The questionnaire was supplemented with visual representations of Serbian national costumes from the region, as well as national costumes from some European countries. The students were presented with 49 photographs (each photograph included a pair of male and female national costumes).

Of these, 43 photographs depicted Serbian national costumes, with 21 from the territory of Serbia (Western Serbia, Eastern Serbia, Southern Serbia, Southeastern Serbia, Central Serbia, Vojvodina, Kosovo and Metohija – three from each region) and 22 from the territories of the Republic of Slovenia, the Republic of Croatia, the Federation of Bosnia and Herzegovina, the Republic of Srpska, the Republic of North Macedonia, and Montenegro¹.

Statistical data processing and verification of the statistical significance of the findings were performed using the SPSS software package, applying the Mann-Whitney U-test and one-way univariate analysis of variance (ANOVA).

¹ The selection and classification of the chosen geographical areas are aligned with the representations of Serbian traditional clothing in the book *Traditional Costumes of Serbs* (Terzić, 2021); the selection of photographs within the designated geographical area is random and unintentional.

Interpretation of research results

Success of Identifying Serbian National Costumes Without Geopolitical Prediction. Looking at the data as a whole, two-fifths, or 40.11%, of the displayed content related to Serbian national costumes² were correctly identified by the students, future teachers, and educators. Slightly less than half, or 47.90%, were negatively determined, while 11.99% were undecided on the issue.

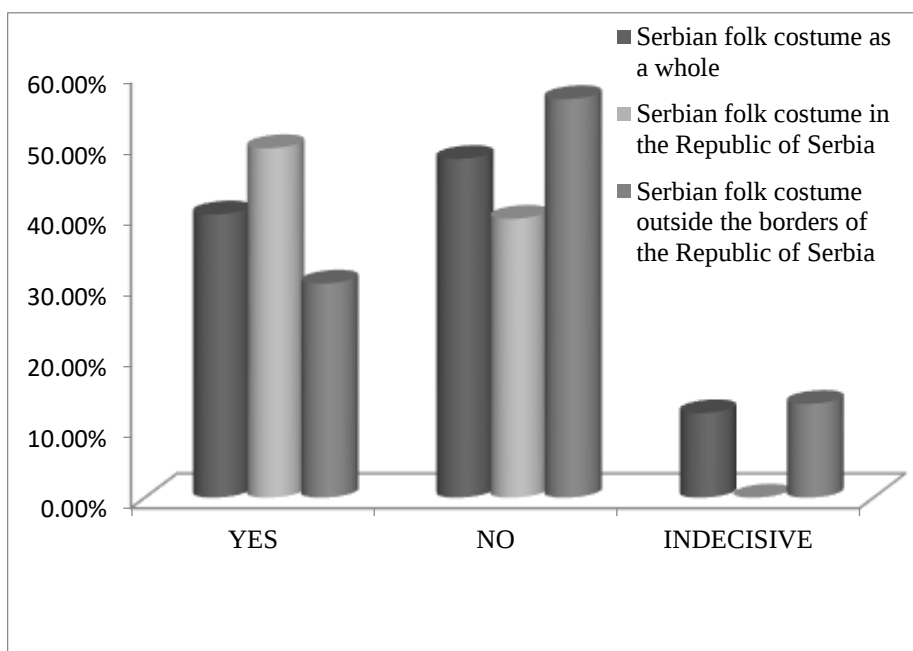

Chart 1. Success of identifying Serbian folk costumes without geoprediction

Future Teachers and Educators manage to correctly identify only about half, or 49.43%, of the Serbian National Costumes (SNC) from the territory of the Republic of Serbia displayed in the photographs. Nearly two-fifths of the respondents, or 39.49%, believe that the displayed national costume does not belong to the

² In the interpretation, the abbreviation STC (Serbian Traditional Costume) will be used for the phrase 'Serbian traditional costume'.

Serbian cultural heritage, while about one-tenth remain undecided (11.08%). When it comes to SNC from outside the borders of the Republic of Serbia, only one-third (30.37%) of the students are able to identify them correctly.

More than half believe the displayed costume does not belong to Serbian cultural heritage, and just above one-tenth remain undecided on this issue (13.30%).

Further analysis showed that students most successfully identify SNC from the Republic of Serbia, particularly from Eastern Serbia (72.46%), followed by Southern Serbia (70.29%), Central Serbia (59.78%), Western Serbia (54.34%), and Southeastern Serbia (51.81%). Only one-fifth of the students recognize SNC from Kosovo and Metohija (19.02%) and Vojvodina (18.12%). The highest percentage of negative answers came from SNCs from the territory of Vojvodina (72.28%) and Kosovo and Metohija (70.65%), while the lowest percentage was recorded for Eastern Serbia (17.94%). The highest percentage of undecided answers was noted for SNCs from Southeastern Serbia (14.31%).

More concerning results are obtained when analyzing responses related to the former Yugoslavia territories. In this regard, the best identification rate was for the Republic of North Macedonia (38.31%), followed by the Federation of Bosnia and Herzegovina (34.46%), the Republic of Croatia (30.98%), and the Republic of Slovenia (28.81%).

At the bottom are the Republic of Srpska (26.01%) and Montenegro (22.83%). Negative answers dominated when identifying SNCs from Montenegro (70.65%), followed by the Republic of Srpska (58.38%), the Republic of Slovenia (58.15%), the Republic of Croatia (54.78%), the Federation of Bosnia and Herzegovina (52.17%), and finally, the Republic of North Macedonia (51.36%). The highest percentage of uncertainty was recorded in the category of SNCs from the Republic of Srpska (15.61%).

Differences in the students' success in identifying SNCs based on their enrolled study program and membership in folklore societies (KUD) were examined using the Mann-Whitney U-test, with the calculated medians.

Table 2. Study program and the success of recognizing Serbian traditional costume

Variable	Group	F	Middle Rank	Md	U	Z	P
Serbian national costume	Teachers	73	91.73	85	3995	-.160	.873
	Preschool Educator	111	93.01	86			

The data (Table 2) shows that *no statistically significant difference* was found in the success of identifying SNCs in the observed images by students based on the study program they enrolled in ($p = .873$), which is also confirmed by the similar values of the calculated mean ranks and medians.

Table 3. Membership in a cultural and artistic society (KUD) and the success of recognizing Serbian traditional costume

Variable	Group	F	Middle Rank	Md	U	Z	p
Serbian national costume	KUD Member	9	64.89	80	539	-1.596	.111
	non-KUD Member	175	93.92	86			

Analysis of differences in the success of identifying SNCs based on students' membership in folklore ensembles (KUD) revealed no statistically significant difference ($p = .111$), despite the fact that, according to the calculated mean ranks and medians, students who were not members of KUDs were slightly more successful in their assessments (Table 3).

These results can be explained for several reasons. On one hand, there is an imbalance in the sample categories based on KUD membership, as there are only 9 students who are KUD members, compared to 175 students who are not.

On the other hand, being a KUD member does not necessarily imply additional knowledge about the appearance of SNCs if the focus is solely on choreography and performance activities.

In other words, if there has been no in-depth preparation regarding the importance, origin, meaning, and geographical or national affiliation of the national costumes worn during public performances, then membership in a KUD does not automatically lead to better identification skills.

The fact that only 9 out of 184 students have experience in KUDs is concerning when it comes to their attitude toward national tradition. Differences in the success of SNC identification by students based on the year of study were examined using one-way univariate analysis of variance (ANOVA).

This suggests that KUD membership does not strongly correlate with better identification of national costumes, possibly due to the focus on performance rather than deeper cultural knowledge.

It also points out the potential lack of emphasis on teaching about the importance and cultural context of Serbian folk costumes in university programs.

Table 4. Enrolled year of study and the success of recognizing Serbian traditional costume

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P
Within Group	113.903	3	37.968	.267	.849
Between Group	25590.700	180	142.171		
Total	25704.603	183			

No statistically significant difference was found in the results among the four groups of students based on the year of study regarding their success in recognizing SNCs in the observed images: $F(3.180) = .267$, $p = .849$ (Table 4). Students from different years of study do not differ in terms of categorizing the offered images.

This result suggests that the year of study does not influence students' ability to identify the national costumes, which could point to a general gap in the curriculum or education regarding the significance and recognition of national heritage across all levels of study. This could be a point of focus for educational reforms or the development of specialized courses on national culture.

Table 5. Academic performance during studies and the success of recognizing Serbian traditional costume

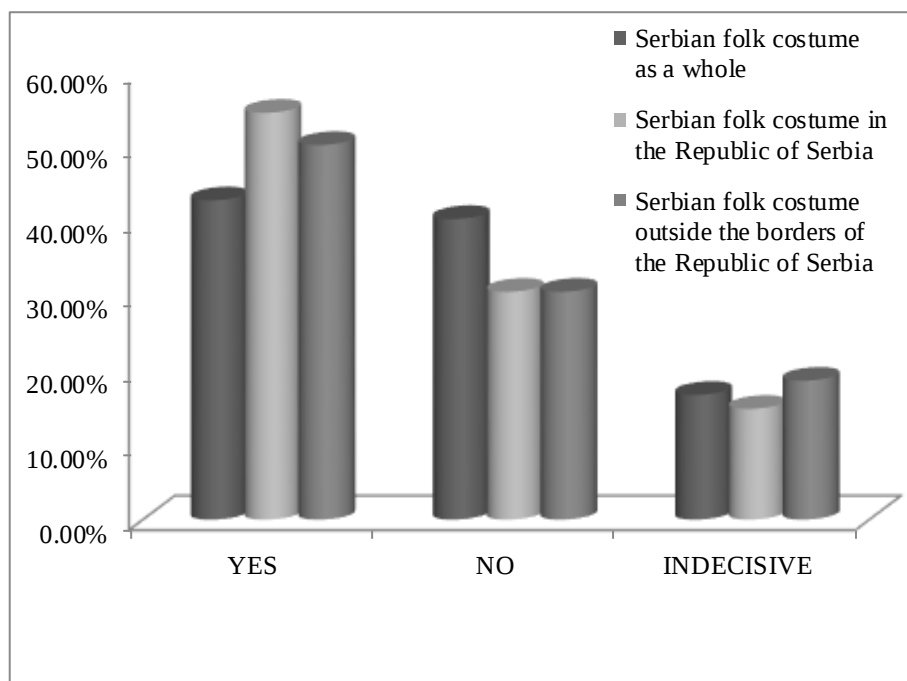
	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P
Within Group	21.483	2	10.741	.076	.927
Between Group	25683.121	181	141.896		
Total	25704.603	183			

The data (Table 5) show that no statistically significant difference was found in the results of three groups of students based on their academic performance (below average, average, and above average) in their success in recognizing Serbian national costumes: $F(2.183) = .276$, $p = .927$.

Within the first research task, it can be concluded that the independent variables of the research were statistically insignificant.

More precisely, the students, future teachers, and educators do not differ in the identification of national costumes regardless of their status (study program, year of study, academic performance, membership in KUD), and their assessments are solely based on uniform prior knowledge derived from the educational capacities of the school system as a whole.

Success in identifying Serbian national costumes with specified geographical origin. Revisiting the sampled photographs of male and female national costumes with geographical origin annotations, after analyzing the responses, yielded interesting results.

Graph 2. Success of identifying Serbian folk costumes with specified geographical origin – perception of students

Viewed as a whole, just over two-fifths (42.87%) successfully identify the national costumes. The increase in correct responses is minor (2.76%).

In comparison to the previous survey, two-fifths (40.37%) of respondents take a negative stance on this question, which is approximately one-tenth less than the initial finding (49.67%). The change in responses occurred in the undecided category, where instead of the previous 11.99%, 16.75% are now undecided.

Identification of the national costumes is nearly inversely proportional when comparing the results related to the Republic of Serbia and the countries of the region. Just above half of the students (54.63%) manage to recognize the national

costume from the Republic of Serbia with the geographic origin label, one-third (30.59%) believes the national costume belongs to another nation or national minority, and about one-tenth are undecided (14.87%).

On the other hand, half of the students (50.30%) believe that the national costume from outside the Republic of Serbia is not national. Just over one-third of respondents (30.59%) successfully identify the national costume, while nearly one-fifth are undecided (18.65%).

The success rate of identifying national costumes from the Republic of Serbia is similar to the previous findings when it comes to ranking positions. The geographical label did not significantly affect the success of the assessment. The rank of geographical areas is also similar: Eastern Serbia (71.92%), Southern Serbia (65.94%) are at the top of the list. Western (54.53%) and Central Serbia (53.80%) have swapped positions, while Southeastern Serbia remains in fifth place (48.55%).

At the bottom of the list are still Vojvodina (42.57%) and Kosovo and Metohija (36.23%), although their positions have been swapped. However, further comparative analysis showed that the positive shift in success when identifying national costumes with geographical origin, compared to the previous research, is only noticeable in the section of responses regarding photographs with toponyms from Vojvodina (+24.45%), Kosovo and Metohija (+17.21%), and slightly Western Serbia (+.19%). Interestingly, for the remaining areas, a negative correction in responses was observed, ranging from 5.98% to .19%.

Table 6. Comparative Overview of the Success in Identifying Serbian National Costumes from the Territory of the Republic of Serbia without and With Geoprediction

Geographical Region of the Republic of Serbia	Successful Identifica- tion of Serbian National Costume without Geoprediction		Successful Identifica- tion of Serbian National Costume with Geoprediction		Difference %
	f	%	f	%	
Western Serbia	301	54.34	301	54.53	+19
Central Serbia	330	59.78	346	53.80	-5.98
Eastern Serbia	400	72.46	397	71.92	-.54
Southeastern Serbia	286	51.81	268	48.55	-3.26
Southern Serbia	388	70.29	364	65.94	-4.35
Vojvodina	100	18.12	235	42.57	+24.45
Kosovo and Metohija	105	19.02	200	36.23	+17.21

Negative correction of responses can be linked to students' confusion regarding insufficient knowledge of national geography or incorrect assumptions based on coexistence with national minorities in the Republic of Serbia.

When considered individually, students most successfully assess the national costume from Boljevac (Eastern Serbia), followed by Jasenica (a Šumadija-type costume from Central Serbia), and Pčinja (Southern Serbia), with the national costume from the Užice region (Western Serbia) following.

The visual feature closely related to the assumed national identity code is the dominant criterion for initial identification. The assumption is that students form their concept of the national costume based on individual visual features (green šajkača, brown fur hats, and woolen men's attire, red ribbons on the sleeves of women's shirts, Šumadija-type women's attire...).

The introduction of toponyms directed students' answers towards the presumed potential cultural influence of national minorities in the marked geographical area, leading to confusion.

For example, the national costumes from Pčinja and Boljevac, when accompanied by geographical labels, were incorrectly identified. It remains questionable whether students know where these locations are; or if the provided toponyms were a helpful or hindering factor in their assessment. Thus, this represents an unfounded self-awareness of identity that is susceptible to external influences.

Table 7. Comparative Overview of Successful Identification of Serbian National Costume with and without Geoprediction

Geographical Region Outside the Borders of the Republic of Serbia	Successful Identification of Serbian National Costume without Geoprediction		Successful Identification of Serbian National Costume with Geoprediction		Difference %
	f	%	f	%	
Slovenia	53	28.81	65	35.33	+6.52
Croatia	285	30.98	288	31.30	+3.2
Bosnia and Herzegovina	317	34.46	291	31.63	-2.83
Montenegro	335	26.01	352	27.33	+1.32
North Macedonia	84	22.83	119	32.34	+9.51
Serbia	141	38.31	65	35.33	-2.98

The new identification of the Serbian national costume (SNC) outside the borders of Serbia, with the label of origin, has significantly changed compared to the initial findings. The only national costume from North Macedonia retained the first

position—students most successfully recognized the SNC from this region compared to the others. Slovenia, which previously held the fourth position, moved up to second place thanks to a positive shift in the success rate of responses: +6.52% (Bela Krajina). The assumption is that students associate this toponym with Serbia.

Following is Montenegro, which moved from the last rank to third (+9.51%). The most significant shift occurred in the category of photographs marked with toponyms from Montenegro (Cetinje, Piva). The Federation of Bosnia and Herzegovina shows a negative trend (-2.83%) and dropped from the second position to fourth. Croatia (+.32%) occupies the fifth place, and Republika Srpska (+.32%) ranks last.

The obtained results are ambivalent. It was noted that toponyms that resemble those from Serbia, such as Bukovica, Slatina (Croatia), Teslić, Mrkonjić Grad, Janj, Vrbjani (Republika Srpska), Bela Krajina (Slovenia), influenced the success of the responses. In addition, the growing positive identification was achieved in responses relating to identifying SNCs from Piva, Cetinje (Montenegro), Skopje region (North Macedonia), Trebinje (Republika Srpska), Lika (Croatia), and Drvar (Federation of BiH). Toponyms such as Bosansko Grahovo, Glamoč, Duvno (Federation of BiH), Pakrac, Kordun (Croatia), Kriva Palanka (North Macedonia), Sarajevo Field, Imljani (Republika Srpska) did not serve as good guides for successful identification.

The results suggest selective and insufficient knowledge of regional geography and national history.

Data on differences in students' success in identifying elements of Serbian folk costumes based on toponyms, depending on their enrolled study program and membership in folklore ensembles (KUD), were tested using the Mann-Whitney U-test and calculated medians.

Table 8. Study Program and Success in Recognizing Serbian National Costume

Variable	Group	F	Middle Rank	Md	U	Z	P
Serbian national costume	Teachers	73	89.21	83	3811.500	.679	.497
	Preschool						
	Educators	111	94.66	85			

No statistically significant difference was found in the success of identifying elements of the Serbian national costume (SNC) based on toponyms by students depending on the academic study program they enrolled in ($p = .497$), as indicated by the approximate values of the calculated mean ranks and medians (Table 8).

Table 9. Membership in a Cultural and Artistic Society (KUD) and Success in Recognizing Serbian National Costume

Variable	Group	F	Middle Rank	Md	U	Z	P
Serbian national costume	KUD Member	9	60.94	77	503.500	-1.823	.068
	non-KUD Member	175	94.12	85			

An analysis of differences in students' assessments of success in recognizing traditional dance patterns (SNN) based on toponyms, depending on their membership in a cultural and artistic society (KUD), showed that there is no statistically significant difference ($p = .068$) between the assessments of students with and without folk dance experience (Table 9).

Differences in students' success in recognizing traditional dance patterns based on toponyms, depending on their year of study enrollment and academic performance, were examined using a one-way univariate analysis of variance (ANOVA).

Table 10. Year of Study Enrolled and Success in Recognizing Serbian National Costume

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P
Within Group	134.353	3	44.784	.165	.920
Between Group	48953.364	180	271.963		
Total	49087.717	183			

The data (Table 10) show that no statistically significant difference was found in the results of the four groups of students, based on their year of study enrollment, in their success in recognizing traditional dance patterns (SNN) using toponyms: $F(3,183) = .165$, $p = .920$.

Table 11. Academic Performance During Studies and Success in Recognizing Serbian National Costume

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P
Within Group	295.196	2	147.598	.548	.579
Between Group	48792.521	181	269.572		
Total	49087.717	183			

According to the data presented in Table 11, no statistically significant difference was found in the results of three groups of students based on their academic success during studies (below average, average, and above average) in their ability to recognize traditional national costumes (SNN) based on toponyms: $F(2,183) = .548$, $p = .579$.

The data on the success in recognizing SNN with the aid of geoprediction, in relation to the independent research variables, fully correspond to the conclusions drawn within the framework of the first research task.

Therefore, the independent variables of the study did not influence the success of identifying SNN with an indication of geographical origin.

Conclusion

Understanding the past serves as a guide for interpreting the present and projecting the future. In this context, teachers and preschool educators play a key role, while Serbian national costume represents an important educational resource for a multilayered view of the life and work of our ancestors in different life circumstances and historical contexts.

The national folk costume is a desirable thematic resource for a project-based thematic approach to teaching at all levels, including higher education. It is a source of knowledge and a teaching tool suitable for the correlation and integration of content (across all teaching methods and pedagogical methodologies). It serves as a good example of a methodological approach known as “historical pictures”, which emotionally and experientially demonstrates both the educational and pedagogical value of a sampled moment from the past.

The answer to the question of whether future teachers and preschool educators are familiar with Serbian national costume is not affirmative: students have insufficient knowledge of the national costumes associated with the territory of the Republic of Serbia, and even less of Serbian folk costumes from the territories of the former SFRY.

It has been shown that the identification of this important national cultural feature and heritage is often based on distorted perceptions rather than actual knowledge. Students also show insufficient familiarity with regional geography and national history, which would serve as a premise for the successful selection of correct answers.

The most common criteria for classification and identification are visual elements or, frequently, incorrectly assumed national toponyms. Relying on experiential predictions based on limited textbook knowledge (Vasiljević et al., 2021a; Vasiljević et al., 2021b; Vasiljević et al., 2022), which primarily depict the

Šumadija-type folk costume as the exemplar of Serbian national costume, students build their classifications according to this impoverished school experience.

Since the level of recognition demonstrated falls into the lowest category of knowledge, it is not possible to discuss the presence of higher-order knowledge categories among students of the Faculty of Education (such as understanding, functional knowledge, or creative knowledge).

Therefore, future teachers and preschool educators cannot be expected to adequately present Serbian national costume to younger generations in their pedagogical practice. For them, the costume holds only decorative value in this context, leading to the conclusion that among the students surveyed, national identity is present in a declarative but not a substantive sense.

This opens up broad space for further research. It is necessary to answer questions such as:

Do young, future teachers and preschool educators understand the importance of knowing Serbian national costume?

Do they want to learn more about the diversity, richness, origin, and meanings of this cultural heritage?

Are national narratives included in the goals and objectives of educational faculties?

To what extent are national contents from the fields of geography, history, music education, art education, and the Serbian language represented in the curricula of teacher and preschool education faculties, as well as other related teacher education faculties?

How do university professors perceive the topic of national identity?

Previous research has shown that national values are at the bottom of the value orientation list among future teachers and preschool educators (Bojović et al., 2015). However, these values are variable in nature (Rokeach, 1974), meaning they can be consciously, systematically, and deliberately influenced. Since national values also determine the nature of professional engagement (Romstein & Staković, 2017; Alas & Edwards, 2013), it is clear that faculties for teacher and preschool educator education play a crucial and irreplaceable role in this process.

In that context, appropriate measures should be taken to strengthen desirable and socially acceptable national narratives, while respecting other national identities. The cultivation, development, construction, and co-construction of national identity – with mutual respect for cultural differences and specificities – should be an imperative of contemporary educational reality. The attitude toward “the self” must not exclude respect for and understanding of other and different national and cultural identities (Božilović & Petković, 2015; Vasiljević & Sudzilovski, 2017).

In this sense, it is necessary to precisely plan and structure the curricula of faculties for teacher and preschool educator education. Considering the dynamics, scope, reach, and development of national concepts in the cognitive–affective–conative discourse, both in mandatory and elective courses, it is necessary to internalize the objectives of the current national strategy (Vasiljević, 2023).

Only then can the idea of faculties of national importance be affirmed and their strength and potential in the future be discussed – since educational professionals largely determine the acceptance, cultivation, and understanding of identity markers among children and youth, especially in the context of complex value changes in society.